https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2026/34/3/347-371

Egy elfeledett, korán elhunyt építészmérnök – Berger Jenő

Nyul Imre

helytörténész, ny. középiskolai tanár, Debrecen

Absztrakt: Berger Jenő több köz- és lakóépületet tervezett, illetve épített Debrecenben, de más városokban is találhatók munkái. Bár korai halála derékba törte tevékenységét, mégis maradandót alkotott, épületei a mai napig gazdagítják a települések képét.
Kulcsszavak: Berger Jenő, Debrecen, Kisújszállás, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Pásti utcai zsinagóga, régi Nagyállomás

Abstract: Jenő Berger designed a number of buildings in Debrecen, and his works can also be found in other cities. Although his early death cut his career short, he left a lasting legacy, his buildings continue to enrich the landscape of these towns to this day.
Keywords: Jenő Berger, Debrecen, Kisújszállás, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Synagogue on Pásti Street, old Main Station

Berger Jenő rövid élete, illetve 18 éves alkotó munkája során több nagyon szép épületet tervezett, épített. Debreceni házain kívül Kisújszálláson, Hajdúnánáson és Hajdúszoboszlón is alkotott.

Élete

Berger Jenő 1865. július 17-én Debrecenben született. Szülei: Berger Henrik (~1828. Mátészalka – 1897. december 17. Debrecen) földbirtokos, terménykereskedő, fafeldolgozó üzemtulajdonos és Hartstein Hermina (~1840. Balmazújváros – 1911. július 21. Debrecen). Négy testvére született: Vilmos (1861–1899) földbirtokos, Andor (1867–1936) jogász, ügyvéd, Ilka (1868–1942) és Margit (1876–1940). *(családfát ld. később)*

Berger Jenő önkéntes, 1887.
Déri Múzeum Fotótára
GE_23507_P

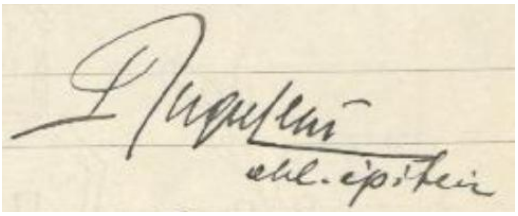
A család 1865-ben a Széchenyi utca 1771. (később 21.) szám alatti, ma is meglévő egyemeletes házban[1] élt. A telek vége a Kis új utcáig húzódott (később Simonffy u. 22.). 1870-ben az alápincézett, ötszobás, konyhás házban még csak négy gyermekkel lakott a család. Ekkor az épületnek összesen tizenhat lakója volt (a családon kívül kereskedősegédek, dajka, szolgálók). Berger Henriknek itt volt a tűzifakereskedése is. Később a Homokkertben gépekkel jól felszerelt fatelepet, „gőzfavágó üzemet" is létesített, ahol 27 munkást foglalkoztatott. *(Zelizy, 1882.)* Az 1910-es nyilvántartás szerint özvegye nevén volt a Széchenyi utcai ház.

Berger Jenő a Debreceni Református Főgimnáziumban érettségizett 1881-ben,[2] *(Értesítő 1881.)* majd a Magyar Királyi József Műegyetemen 1887-ben szerzett építészmérnöki diplomát. (*Műegyetem, 1889.)* A nekrológjában olvasható, hogy a bécsi műegyetemen is tanult. Erről egyéb adatot nem sikerült fellelni.

Az egyetem elvégzése után önkéntesnek állt a 15. huszárezredbe. 1888 decemberében hadnaggyá léptették elő mint egyéves önkéntest *(PH, 1888.)*, majd áthelyezték a magyar királyi debreceni 2. honvéd huszárezredéhez. *(RK, 1895.)* A Debreczeni Képes Kalendáriom 1901. évi kiadványában is mint tartalékos hadnagy szerepel.

Debrecenben 1891. március 4-én feleségül vette Fischbein Ignác (1834–1915) nádudvari földbirtokos és Guttman Emília (1844–1906) lányát, Fischbein Mariskát (1868. január 19. Nádudvar – 1944. július 15.[3]). Gyermekük nem született.

A fellelhető adatok szerint az építész lakása 1897-ben a Széchenyi utca 1676. (ma Szepességi u. 19.) szám alatt volt. Az 1904. évi, Debrecen „legtöbb adót fizető bizottsági tagjainak névjegyzéke" szerint ekkor már a Kossuth utca 39. szám alatt laktak. *(A Város, 1906.)* Irodája címeként a Széchenyi utcai szülői ház volt megadva.

Berger Jenő aláírása (BFL, 1905.)

A Magyar Mérnök- és Építész Egylet 1893-ban vette fel tagjai sorába, Alpár Ignác műépítész ajánlásával. *(MMÉE, 1894.)* Tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak is. *(MTT, 1904.)*

---

[1] 1865-ben Berger Henrik házán kisebb belső átalakításokat végeztek. *(HBML1);* Az épület helyi védelem alatt áll. *(ÖKR, 285.) (Virányi, 2023)*

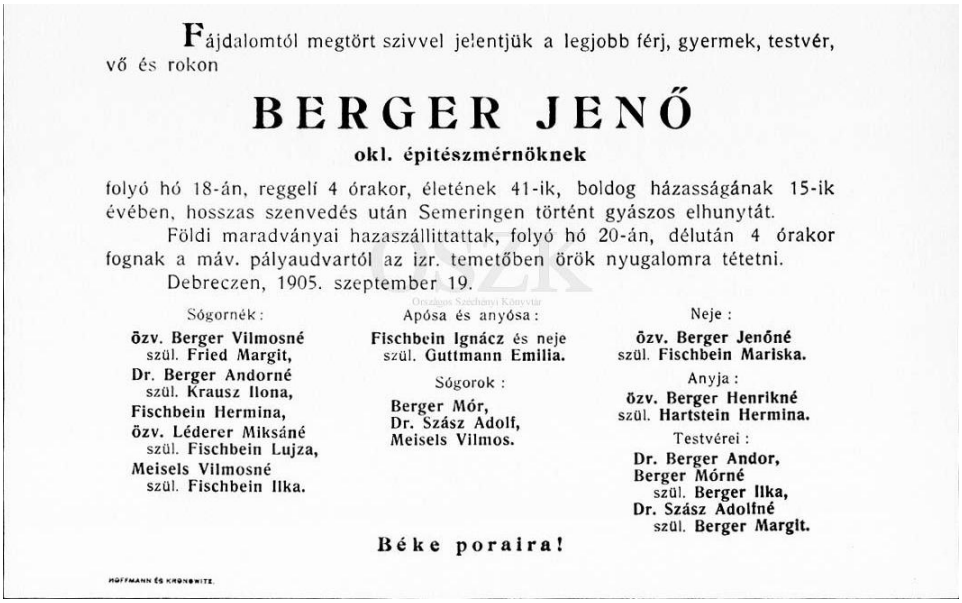
[2] A főgimnázium értesítőjében szerepel, hogy az 1881–82-es tanévben I. éves technikus volt. Erről továbbiakat nem sikerült felkutatni.

[3] Eltűnt, ekkor látták utoljára (bejegyezve a halotti anyakönyvbe: 1949.10.20.)

Az 1900-as évek elején Budapesten is irodát nyitott, így a vasútépítéseknél mint budapesti építész jelent meg. Más fővárosi munkájára nem találtam rá.

Több társadalmi funkciót is betöltött: Debrecen törvényhatósági bizottságának tagja, a Debreceni Kerületi Betegsegítő Pénztár elnöke, az Iparvállalati és Kereskedelmi Részvénytársaság alapító tagja, a színügyi bizottság tagja. Igazgatósági tagságot töltött be a Korona takarék- és hitelszövetkezetnél, a Siketnémákat Gyámolító Debreceni Egyesületnél, a Debreczeni faáruraktár szövetkezetnél, a Debreczeni szőlő- és bortermelő szövetkezetnél és a Debreczeni Erőtakarmánygyár Részvénytársaságnál. Az építész és az apja is ott volt a város virilisei[4] között. Mindketten gyakran jótékonykodtak, illetve támogatták a város fejlődését.

Fiatal kora ellenére gyógyíthatatlan betegségben szenvedett. Ennek kezelése érdekében az ausztriai Semmeringbe utazott, az ottani gyógyintézetbe. Ott hunyt el 1905. szeptember 18-án hosszas szenvedés után.

Fájdalomtól megtört szivvel jelentjük a legjobb férj, gyermek, testvér, vő és rokon

BERGER JENŐ

okl. építészmérnöknek

folyó hó 18-án, reggeli 4 órakor, életének 41-ik, boldog házasságának 15-ik évében, hosszas szenvedés után Semeringen történt gyászos elhunytát.

Földi maradványai hazaszállittattak, folyó hó 20-án, délután 4 órakor fognak a máv. pályaudvartól az izr. temetőben örök nyugalomra tétetni.

Debreczen, 1905. szeptember 19.

Sógornék:
özv. Berger Vilmosné szül. Fried Margit,
Dr. Berger Andorné szül. Krausz Ilona,
Fischbein Hermina,
özv. Léderer Miksáné szül. Fischbein Lujza,
Meisels Vilmosné szül. Fischbein Ilka.

Apósa és anyósa:
Fischbein Ignácz és neje szül. Guttmann Emilia.

Sógorok:
Berger Mór,
Dr. Szász Adolf,
Meisels Vilmos.

Neje:
özv. Berger Jenőné szül. Fischbein Mariska.

Anyja:
özv. Berger Henrikné szül. Hartstein Hermina.

Testvérei:
Dr. Berger Andor,
Berger Mórné szül. Berger Ilka,
Dr. Szász Adolfné szül. Berger Margit.

Béke poraira!

HOFFMANN ÉS KRONBMITZ

Földi maradványait hazaszállítva 1905. szeptember 20-án, a MÁV pályaudvaron ravatalozták fel, majd az izraelita temetőben a XII. tábla 30. sorának 28. sírhelyén helyezték örök nyugalomra.

[4] legtöbb adót fizető

Berger Jenő síremléke az izraelita temetőben
(Fotók: Új Judit)

Munkái Debrecenben

A Debreczeni Ipar- és Kereskedelmi Bank épülete – Piac utca 58.

A Piac utca 58. szám alatti kétemeletes bérpalotát a Debreczeni Ipar- és Kereskedelmi Bank építtette 1891-ben. Az eklektikus stílusú épületet Berger Jenő és Fellner Sándor budapesti építész közösen tervezte. Az építkezés a két tervező felügyelete mellett történt. A homlokzat díszítőelemeit Tóth Árpád költő apja, Tóth András készítette. A földszinten a déli szárnyban a Debreczeni Ipar- és Kereskedelmi Bank, az északiban az Anker Biztosító Társaság irodái működtek. A ház falán található a Fazekas Mihály emléktábla,[5] ami szintén Tóth András nevéhez fűződik. Az épület helyi védelem alatt áll. *(ÖKR, 238.)*

[5] Az épület déli felének helyén állt Fazekas Mihály lakóháza.

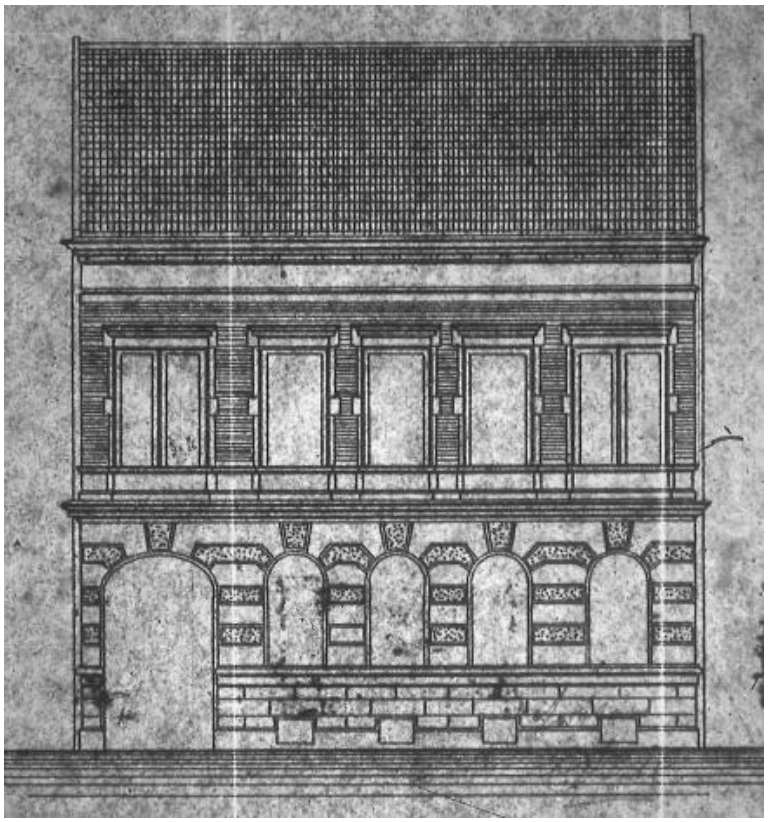

Az egykori bank épülete ma

Berger-ház – Széchenyi utca 39.

A klasszicizáló stílusú, alápincézett, egyemeletes épületet Berger Jenő tervezte és építette 1892-ben. Feltételezhető, hogy a korábbi földszintes épületet befoglalták az építés során. A „földszintjén kváderezett,[6] boltíves nyílászárósorral kialakított, emeletén klinkerezett, konzolosan alátámasztott egyenes ablaksorral ellátott vakolatstukkóval keretezett és szintúgy konzolosan alátámasztott koronázópárkánnyal rendelkező utcafronti arculatát" *(Horváth)* ekkor nyerte el. A földszinten három, az emeleten öt szoba, mindkét szinten cselédszoba, konyha, kamra és fürdőszoba volt. 1892 őszétől itt volt dr. Sicherman Adolf orvosi rendelője. *(DNÉ, 1892.)* 1903-ban dr. Moskovits Jenő jogász átalakításokat végeztetett a házban *(Mikrofilmtár)*, aki 1910-ben mint tulajdonos szerepel a nyilvántartásban. Az 1930–1940-es években Debrecen sz. kir. város Erdőigazgatósága működött benne. Későbbiekben balról a második ablak helyén ajtót nyitottak. Az épület helyi védelem alatt áll. *(ÖKR, 289.)*

[6] Az épület homlokzatának vakolt felületén kialakított díszítőelem, általában négyszög alakú.

Széchenyi u. 39. (Mikrofilmtár)

Schwarz-ház – Piac utca 71.

A Schwarz-házként ismert kétemeletes épületet Berger Jenő tervezte és Tóth Béla építette fel 1893-ban, a ház névadójának megrendelésére. Különleges szépséget ad az épületnek a három kovácsoltvas erkélyrács és a napjainkban egyre kevesebb helyen fellelhető fém kerékvető. Schwarz Vilmos „cs. és kir. udvari szállító bútorgyáros" Máramarosszigetről 1892-ben helyezte át bútorgyárát Debrecenbe. Ez a Piac utca 71. szám alatti épület lett a város első bútorgyára, amelynek földszintjén nyitotta meg bútorüzletét. 1931-ben már fia, „Schwarz Dóri bútor- és lakberendezési vállalata" néven hirdették az üzletet a Piac utca 71. szám alatt. Később a Belvárosi Takarékpénztár tulajdonába került az ingatlan, amelyet 1939-ben Lichtenstein Jenő és Márton vásárolt meg 110.000 pengőért. *(UV, 1939.)* Az államosítás után a DIK[7] kezelésébe került, azóta a földszinti üzletnek és az emeleti lakásoknak több bérlője volt. Az épület helyi védelem alatt áll. *(ÖKR. 245.)*

[7] Debreceni Ingatlankezelő Vállalat

A Piac utca 71. számú ház az 1980-as években (Fotó: Gellér Ferenc)

Reviczky-ház – Szent Anna utca 18.

Berger Jenő volt a tervezője a Szent Anna utca 18. szám alatti Reviczky Emil (1826–1898) földbirtokos és testvére, Izabella (1831–1894) által 1893-ban építtetett, gazdagon díszített homlokzatú utcafronti lakóháznak. Az addig nyitott udvar utcafrontjának lezárására megvalósult épület 1893-ra készült el. *(HBML2)* A Reviczky testvérek halála után továbbra is a család birtokában maradt az ingatlan, amely 1940-ben Reviczky Józsefné nevén szerepelt. Az államosítás után megosztották az épület lakásait, ahová új lakók költözhettek be.[8] Az épület helyi védelem alatt áll. *(ÖKR, 302.)*

[8] Az épületről, lakóiról részletesen olvashatunk Harangi Attila és Löki Viktor könyvében. (*ld. Forrásjegyzék*)

Reviczky-ház 1970 és 2019 (Fotó: Méliusz illetve Harangi Attila)

Pavilon laktanya – Csengő utca 4.

Debrecen első laktanyája, a Mária Terézia kaszárnya, a Szent Anna kapun túl épült fel 1857-re, néhány épülettel, pavilon jelleggel. A laktanya 1879-ben elvégzett állagvizsgálata szerint akkor már csak „szükségbeli beszállásolásra" volt használható. A honvédelmi miniszternek a kötelező beszállásolási törvényre hivatkozó sürgetésére a városi közgyűlés gyalogsági laktanya építését ajánlotta fel a régi laktanya telkén. Az épületek tervezésére Novák Ferenc építészmérnököt kérték fel, akit ideiglenesen alkalmazott a tanács. A minisztérium 1892 májusában elfogadta a terveket, és 1893 novemberére irányozták elő a felépítését. *(DNÉ, 1892.)* A kivitelezési árlejtést 1892. december 20-ra tűzték ki. *(DNÉ, 1892.)* A tiszti főügyész 1893. május 18-án terjesztette be a városi tanácsnak a laktanya építési szerződéseit. A kőműves- és földmunkákat Berger Jenő, Varga Ferenc és Tóth István építészekre bízták. A szerződések, amelyek a városi tanács 1225/1893. végzése alapján készültek, a következőkre szóltak: tiszti-lakház és törzsépület, altiszti épület, négy legénységi épület, torna- és vívóépület, fogház, zuhanyozó és pótraktár. Sajnos a fellelhető iratok hiányosak, valószínűleg a hiányzó végzés tartalmazhatta, hogy melyik épület melyik építész munkája volt. A fellelhető szerződés szerint az elszámolás Varga Ferencen keresztül történt. *(HBML3)* Az épületeket 1893 decemberében adták át, ez lett a debreceni 39-es gyalogezred laktanyája, bejárata a mai Csengő utca felől volt. 1914-ben Károly Ferenc József főhercegről nevezték el a kaszárnyát. Az 1930-as években a m. kir. 6. számú honvéd vegyesdandárparancsnokság bérelte a tulajdonos várostól az épületegyüttest, melyet ma is Pavilon laktanyaként emlegetnek.

1945 és 1947 között itt fogadták a Szovjetunióból visszatért magyar hadifoglyokat. Majd a Magyar Honvédség használatába került, ekkor Bocskai Laktanyaként vált ismertté. 1999-től a Debreceni Egyetem Kossuth Gimnáziumának

használatába került. A főépület, az irodaépület[9] és a díszkapu 2001-től országos műemlékvédelem alatt áll. *(E-ÖRÖKSÉG1)*

Pavilon laktanya (képeslap, 1917)

Pásti utcai zsinagóga – Pásti utca 4.

Az ortodox hitközség saját temploma 1893-ban épült fel a Pásti közben. A templomot Berger Jenő debreceni építész tervei szerint Gertner és Rossler helyi vállalkozók építették fel, de a kivitelezése és átadása nem a megszokott módon zajlott le, mert a hitközség kikötötte, hogy az épületnek a szeptemberi nagy ünnepekre el kell készülnie. Az alapok kiásásához augusztus elején fogtak hozzá, és mintegy jó hónapig tartó gyorsított munka után az épület tető alá került. Így a félkész állapotú létesítményben tartották meg az ünnepi istentiszteleteket. A templom teljes befejezésére 1894-ben került sor. „Az épület „az ortodox zsinagógák alaptípusa, mind alaprajzi, mind homlokzati kialakításában a hármas beosztás jellemzi, tömegképzésében emeleti karzattal rendelkező csarnoktípus zsinagóga. […] Három portikuszos főbejárat nyílik az előtérbe, melyből a két szélső közvetlenül az emeleti női karzatokhoz vezet, a középső a férfiak 3,80 méter széles bejárati előterébe, rituális kézmosóval és alamizsnagyűjtő szekrénnyel.” *(Gellér, 2017.)* A 13×28,4

[9] Az örökségvédelmi nyilvántartás a díszkaputól balra álló (északi) épületet főépületként, a jobb oldalit (déli) irodaépületként tartja nyilván.

m külső alapméretű és 9,5 m gerincmagasságú, háromhajós, karzatos épület 600 fő befogadását tette lehetővé. *(Klein, 1994.)*

Az épület 2000-től országos műemlékvédelem alatt áll. *(E-ÖRÖKSÉG2)* Sok helyen mint Debrecen egyik kiemelkedő turisztikai látnivalóját említik.

A zsinagóga (Fotó: Czeglédi Zsolt)

Honvéd csapatkórház – Böszörményi út 21.

Az 1890-es évek elején határozták el a Böszörményi úti honvédkórház felépítését, amelyhez a telket Kálmán Istvántól vásárolta meg a város. 1894 júliusában a „*vénkert gazdái sehogy sem akarnak belenyugodni abba, hogy ott épül a honvéd kórház, s fellebbezésekkel élnek az eddigi engedélyek, s építkezések ellen.*” *(DNÉ, 1894.)* Végül a gazdák perre mentek, amit minden fórumon elvesztettek, sőt a felajánlott kijáró út a Böszörményi útra sem valósult meg. A kórház körüli kőkerítés helyett deszkakerítéssel kellett beérniük.

A Böszörményi út 21. szám alatt (ma 23–27. szám) a Berger Jenő által felépített kórházépület műszaki átadására 1894. november 12-én került sor, *(DH, 1894.)* majd berendezése után 1896. augusztus 4-én adták át rendeltetésének. *(Körrendelet, 1896.)* A későbbiekben a kórházban tevékenykedett és oktatott dr. Kenézy Gyula is mint főorvos.

1953-tól a rendszerváltásig pártiskola működött az épületben, ma a Diószegi Sámuel Baptista Technikum és Szakképző Iskola használatában van.

A kórház épülete (Mikrofilmtár)

Izraelita elemi iskola – Simonffy utca 21–23.

Az izraelita hitközség korábban a város több helyén működtette a négyosztályos fiú- és a hatosztályos leányiskolát. A gyorsan kinőtt helyiségek nem feleltek meg a pedagógiai és higiéniai követelményeknek, ezért gyűjtést indítottak az új iskola létesítéséhez, amelyet a törvényhatósági bizottság 15 ezer forinttal támogatott. Az építkezéshez a Simonffy utcai volt rituális fürdő telkét bővítette ki az egyház a Simonffy és Kápolnási utcák sarkán. A Berger Jenő tervei alapján felépült egyemeletes, korszerű, egybenyitható termekkel is ellátott iskolában 1894 szeptemberében kezdték el a tanítást. 1924-ben emeletet építettek rá a zsidó gimnázium céljára. *(Papp, 2015.)* Ma a DEMKI Ifjúsági Ház működik az épületben. Az épület helyi védelem alatt áll. *(ÖKR, 266.)*

A kibővített épület (Fotó: Papp József)

Királyi ítélőtábla és ügyészség – Széchenyi utca 9.

A 19. század második felében ideiglenes helyeken tevékenykedtek az állam debreceni igazságszolgáltatási intézményei. 1890–1891-ben épült meg az ítélőtáblai székház Simonffy utca felőli ügyészségi része. A Széchenyi utcai szakaszt, amelyet szintén Wagner Gyula budapesti építész tervezett, helyi vállalkozók bevonásával építették fel 1895–1896-ban. A fővállalkozó Berger Jenő, a munkálatok felügyelője pedig Stahl Géza városi főmérnök volt, mivel az egész beruházás Debrecen város finanszírozásában valósult meg. 1895. szeptember 4-én különleges bokrétaünnepélyt tartottak. A fellobogózott épületre egy nagy transzparenst is kifüggesztettek, amelyen „*éltették Ő felségét a királyt, az igazságügyminisztert, Puky Gyula kir. táblai elnököt, Degenfe1d József főispánt, Simonfy Imre polgármestert, Berger Jenőt s még sok másokat.*” A Rákóczi induló hangjaira közel 500 munkás felvonult a tetőre, ahol beszéd is elhangzott. Lent hatalmas tömeg figyelte az eseményt. Este Berger Jenő vacsorát adott 60 meghívott vendég számára a Bika szálloda éttermében. A munkásokat külön megvendégelte. *(DH, 1895.)* A székházat 1896 augusztusában vehették bírtokba az ítélőtábla alkalmazottjai.

Az építész nagyon részletes, 42 oldalas „Kereseti kimutatást” készített az összes munkáról. *(HBML4)*

Ma is az egyik legszebben díszített középület annak ellenére, hogy a második világháborúban megsérült, a tetőzet eredeti díszítését egyszerűsítették. 1958 óta országos műemlékvédelem alatt áll mint nemzeti érték. *(E-ÖRÖKSÉG3)*

Az épület 2013-ban (Fotó: Tóth Csaba)

Debreczeni csárda – Budapest

A millennium keretében, 1896-ban nagyszabású Ezredéves Országos Kiállítást rendeztek Budapesten a Városligetben, melyet Ferenc József nyitott meg 1896. május 2-án. A 240 pavilonban kizárólag magyar eredetű tárgyakat, alkotásokat, gyártmányokat és termékeket mutattak be.

Debrecent a Berger Jenő által tervezett Debreczeni csárda pavilonja képviselte, amelyben debreceni vendéglősök kínálták a tájegység ételeit. A korabeli sajtókban így írtak a csárdáról: „*Jobbmódú paraszthá*z *mintájára épült és a kiállítási faluban foglalt helyet. Az épület igen egyszerű jellegzetes sátoros tetőjét nádfedés borítja. Pilóta-alapon nyugszik, faváza kifalazott. Tervezte Berger Jenő, költsége 13.000 frt*." *(ÉSz, 1896.)*

„*A debreczeni csárda a híres hortobágyi csárda alapmotívumai szerint épült. A hortobágyi csárdát természetesen pusztai egyszerűségében nem lehet a kiállítás kellő közepébe állítani. Berger Jenő, debreczeni fiatal építész tehát szabad fantáziával és ügyes kézzel kiállításra képessé alakította át a pusztai eredeti épületet, mely mostanában tényleg azt a hivatást fogja betölteni, hogy a külföldet és bizony a belföldet is bizonyossá tegye arról, hogy a csárdában is lehet jóízűt enni és inni, még pedig nemcsak a pusztán járó embereknek, hanem a nagyvilágiaknak is.*" *(VU, 1896.)*

A csárdáról nem maradt fent fénykép, viszont Morelli Gusztáv tanár metszetei megörökítették.

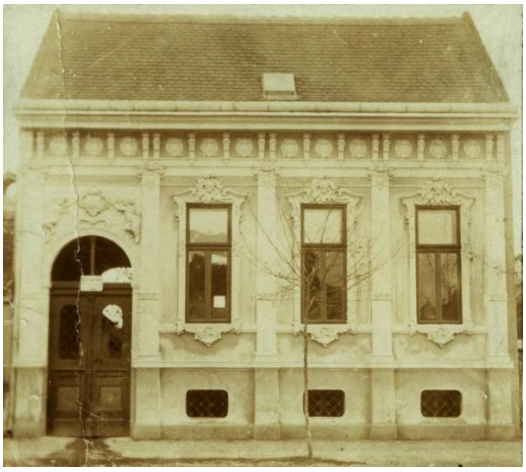

Debreczeni csárda (Morelli Gusztáv)

Tóth András lakóháza – Késes utca 32. (később Tóth Árpád utca) - lebontva

Tóth András debreceni szobrász saját lakóházát 1896-ban Berger Jenő építész tervei alapján építette fel. Az építész szecessziós stílusban tervezte az épületet. A ház homlokzati díszítését maga Tóth András készítette el. Ebben a házban élt a szobrász fia, a költő Tóth Árpád is. A ház gyakori vendége volt a szobrász barátja, Ady Endre.

A házat 1944. június 2-án bombatámadás érte. A város műszaki osztálya akkor helyreállította, viszont a kijavított épületet a szeptemberi bombatámadások olyan súlyosan megrongálták, hogy javítására már többet nem kerülhetett sor: a hatóság 1945-ben elrendelte a bombasérült, összeomlott ház lebontását.

A Késes utcai ház (Déri Múzeum illetve Méliusz)

Debrecen város első bérháza – Simonffy utca 2.

Debrecen első bérház-beruházása a Piac és a Simonffy utca sarkain valósult meg. A kétemeletes kettős bérházat, amelyeket ikerbérházként is említenek, Szilágyi János városi építész tervezte. Először a Simonffy utca 2. számú ház készült el 1899-ben. Az építési munkákat a Tóth–Horváth[10] cég és Berger Jenő cége végezte. A Simonffy utca 1. számú épület 1900-ra készült el a Horváth és Biczó cég kivitelezésében. Az új házak földszinti helyiségeit különböző üzleteknek adták bérbe, az emeleti lakásokat pedig tehetős polgárok bérelték, köztük az épület tervezője is. De itt működött a Debreceni Ipartestület, a debreceni „Haladás" szabadkőműves páholy; volt az épületekben könyvtár és vívóterem is. 1944-ben mindkét épület megsérült. Az ekkor megsemmisült saroktornyokat 2003-ban építették újra. *(Papp, 2018.)* Mindkét épület helyi védelem alatt áll. *(ÖKR, 270.)*

Az ikerbérház a Simonffy utca elején (képeslap)

MÁV vasútállomás – Petőfi tér – lebontva

A régi indóház helyén építendő új vasútállomás terveit 1899-ben Pfaff Ferenc műegyetemi tanár, a MÁV főépítésze készítette el. 1900 januárjában versenytárgyalást hirdettek az építésére. A régi épületet 1900 júniusa előtt lebontották. Az új épület kivitelezését, amelyhez a téglát az Első Debreceni Gőztéglagyár állította

[10] Tóth Béla és Horváth János

elő, Berger Jenő és Tóth István debreceni építészek nyerték el. A belső terek díszes festési munkálatait Thieszen Artúr debreceni vállalkozó készítette.[11] 1902. július 14-én adták át az új állomást az utazóközönségnek. Az 1944. június 2-i bombázásokban megsérült nagyállomás nagy részét előbb lezárták, majd 1958-ban lebontották. *(Papp, 2018.)*

Apró érdekesség az épülettel kapcsolatban. Az állomás homlokzati részén szabadkőműves jelképek, jelvények voltak. Az 1920-as években betiltották a szabadkőműves társaságokat, de csak 1944-ben fedezte fel egy ügybuzgó újságíró a jelképeket, akinek kezdeményezésére eltávolították azokat. A cikk írója Berger Jenőt származása miatt sejtette a jelképek elhelyezése mögött, a tervezőt kizárta mint lehetséges „tettest". *(Virradat, 1944.)* Az ügy érdekessége, hogy a szegedi pályaudvar forgalmi épületének tervezője szintén Pfaff Ferenc volt és ott a mai napig láthatók hasonló jelképek az épületen.[12]

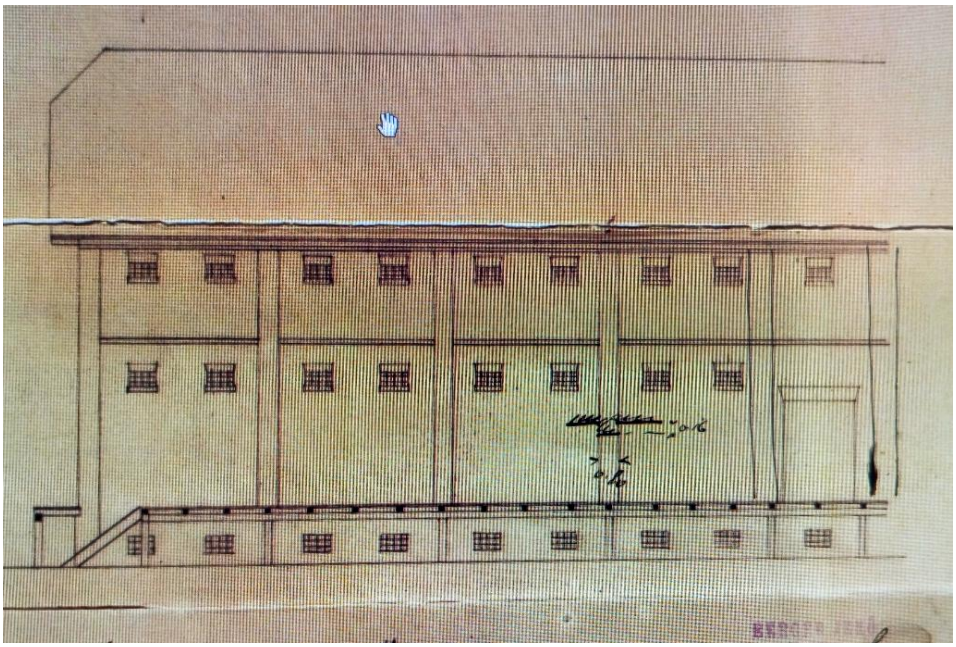
A vasútállomás épülete (képeslap)

Debreceni Helyi Vasút raktárépülete – Pesti utca 2.

Az 1903-tól a Debreceni Helyi Vasút (DHV) tulajdonában álló területre, a cég megbízásából, a Pesti utca nyugati oldalára Berger Jenő tervezte az 508 m^2-es, emeletes raktárépületet 1905-ben. A levéltárban fellelt műszaki rajzok *(HBML5)* alapján beazonosítható, hogy az épület ma is megtalálható a Pesti utca 2. szám

[11] Nagyapám vasutas barátja révén 6 évesen a lezárt részre is bejutottam. Számomra kisgyermekként a festett részek aranyozása maradt meg.
[12] Papp József szíves közlése.

alatt, a belső udvaron. Az 1910. évi címtár szerint a telek a Debreceni Helyi Vasút Részvénytársaság tulajdonában volt. 1925-ben már több cég bérelte a telephelyet a vasúttól. Később több átalakítást végeztek az épületen, például a rámparészt elbontották. Ma több cég bérli, így új bejáratokat nyitottak az oldalában.

A Pesti utcai raktár épülete (HBML XV.12.-R.752/1–3.)

Debrecenen kívüli munkái

Kisújszállási Takarékpénztár – Kisújszállás Szabadság tér 6.

Az 1891-ben megalakult Kisújszállási Takarékpénztár 1897-ben építtette fel székházát Berger Jenővel. A ház földszintjére posta került, ami a mai napig ott működik. Az emeleten, a Városi Takarékpénztár helyisége egy hatalmas előtérből nyíló nagy terem volt. Deszka- és üvegfallal volt kettéválasztva, itt alakították ki az igazgatói irodát is. Az épület belső részén a függőfolyosóról bérlakások nyíltak. A Takarékpénztár bevétele kezdetektől részben az épületben kiadott üzlet- és lakóhelyiségekből állt. A pénzintézet 1940-től a Nemzeti Hitelintézet Kisújszállási Fiókjaként működött. Ma bankfiók és a posta működik a földszinten. Az épület helyi védelem alatt áll, kiemelten védett *(KVÖ, 1.)*, amit emléktábla is jelez a ház falán.

A Kisújszállási Takarékpénztár épülete (képeslap, 1913)

Kisújszállási Református Főgimnázium – Kisújszállás, Széchenyi út 4.

A kisújszállási református gimnáziumot 1717-ben alapították. Miután a 19. század végén a fennálló épületet nem tartották alkalmasnak a működésére, így 1893-ra megszületett a megállapodás az új főgimnázium építéséről és további fenntartásának szabályairól. Az iskolát Alpár Ignác építész tervezte, a kivitelezést Berger Jenő 110.000 forintért vállalta el. A munkálatok példátlan gyorsasággal, egy év alatt befejeződtek, így az iskola épületének átadására 1894. szeptember 12-én, ünnepélyes keretek között sor kerülhetett.

Először 1980-ban végeztek az épületen teljes felújítást. Akkor került fel a homlokzatra három jelkép: az egykori anyaiskola, a Debreceni Református Kollégium, valamint Kisújszállás, továbbá az iskola címere. Az intézmény ma mint Móricz Zsigmond Református Kollégium, Gimnázium, Technikum, Általános Iskola és Óvoda működik. Az épület helyi védelem alatt áll, kiemelten védett *(KVÖ, 2.)*, amit emléktábla is jelez a ház falán.

A Kisújszállási Református Főgimnázium (Verseghy Ferenc Könyvtár)

Bocskai Vendéglő – Hajdúnánás, Köztársaság tér 6.

A Köztársaság téren álló épület helyén a 19. században egy „Traktil" nevű vendégfogadó állt, amely tűzvész áldozata lett. 1895. január 27-én Berger Jenő az új vendéglő építésének ügyében tervet és költségvetést terjesztett be a városhoz, amelyet a testület elfogadott. A munkálatok olyan gyorsan haladtak, hogy év végére már át is adták az eklektikus stílusú Bocskai Vendéglőt. Az építési költség 28 829 forintot és 19 krajcárt tett ki. Sokáig szálloda, vendéglő és bálterem is volt benne. A Bocskai Szálloda 1950-ben egy földszinti és egy emeleti részből állt, valamint az épülethez tartozott egy nagyméretű kert is. A szállodába a főtérre nyíló kapubejárón keresztül lehetett bejutni, amely olyan széles volt, hogy konflisok, szekerek is befértek rajta. A bejárattól balra tartalmazott öt vendégszobát, amelyek átlagosan 3×3,45 méteresek voltak. Mellettük tanácsterem, egy iroda és egy műhely kapott helyet. A bejárat jobb oldalán egy 45 m^2-es nagyterem és egy 39 m^2-es kisterem várta a vendégeket a mellettük lévő söntéssel. A söntés vonalában különböző kiszolgálóhelyiségek (konyha, kamra, telefonfülke), valamint a személyzet részére fenntartott helyiségek kaptak helyet. A nagyméretű kert végében két istálló állt, nem messze tőle egy kút, továbbá az épület közelében a vendégek számára kerthelyiség nyílt.

A szállodát a II. világháború után a kultúra házává alakították át, ma a Kéky Lajos Városi Művelődési Központ működik benne. *(KLVMK)* Az épület helyi védelem alatt áll. *(HNVÖ, He-e/5.)*

A hajdúnánási egykori vendéglő (képeslap)

Városháza – Hajdúszoboszló, Hősök tere 1.

A korábbi, 1818–1820 között klasszicista stílusban épült városházát 1897-re újabb szárnnyal egészítették ki a Rákóczi utca felőli, azaz a jobb oldalon.[13] Az új rész építése és az új homlokzat kialakítása Berger Jenő nevéhez fűződik, a terveket is ő készítette. Ekkor kapta a mai eklektikus homlokzatát. „*Jelenleg egy nyugodt, vízszintes tagozódású, 3–3–2–3–3 tengelyes szimmetrikus homlokzat fogadja a nézőt, amelyben a két kiugró, 3–3 ablakos rizalit*[14] *dominál. A földszint egyetlen dísze az íves nagykapu, melyet Stahler Dávid kereskedő készíttetett. Az emeleten a kiugró részeken a lekerekített ablakokat 4–4 korinthoszi féloszlop veszi körül, fölöttük ballusztrád.*[15]” *(Virányi, 2015.)* Az épület helyi védelem alatt áll. *(HVÖ, 2.)*

[13] A Bocskai István Múzeum Évkönyvében tévesen szerepel, hogy melyik oldal a régi szárny. Ezt erősíti, az 1870. évi kataszteri térkép, amelyen még csak a baloldali szárny látható. (*Virányi Zsolt szíves közlése*)

[14] Rizalit: az épület homlokzatsíkjából (az építési síkból) előugró rész.

[15] Balusztrád: mellvéd. Itt: könyökmagasságig emelkedő kőkorlát.

A hajdúszoboszlói városháza (képeslap)

Berger Jenő egyéb tevékenységei

A Kaba–Nádudvar közötti 8,8 km-es vasútvonal építésével Berger Jenőt bízták meg, akit a vasútvonal részvénytársaság igazgatósági tagjának is megválasztottak. *(UDFU, 1901.)* 1904. május 31-én történt meg az elkészült vasút bejárása, kifogástalannak találták. Másnap már 200 utasa volt a vicinálisnak. *(Negyvennyolc, 1904.)* A személyszállítás 1971. december 31-én szűnt meg a vonalon. Később a síneket felszedték, majd egy részét az eredeti nyomvonalon újjáépítették, ma iparvágányként használják. Több Berger Jenő által elnyert vasútépítési előmunkálatokra vonatkozó engedély, megbízás fellelhető, viszont azoknak az átadásáról nem leltem fel adatokat. Valószínűleg a halála előtti hónapokban kiadott megbízásokat már nem tudta teljesíteni.

Az Alsó Nyírvidéki Vízlecsapoló Társulat 1892-ben alakult Debrecen székhellyel. Célja az Alsó-Nyírvíz vidékén lévő települések határaiban levő homokdombok közötti összefüggő lapos területek csapadékvizeinek elvezetése volt az itt lefolyó természetes vízfolyások medreinek kiépítése által. 1896-ban Berger Jenőt bízták meg a 810 kilométer csatornahálózat földmunkáival. *(PH, 1896.)*

Az 1891-es sajtóhír szerint „*A Berger Jenő műépítész, Rössler Richárd mérnök és Horváth István* (sic!)[16] *építőmester közös elhatározásából tervbe vett uj*

[16] Helyesen Horváth János.

téglagyárt, melynek építését már kora tavaszszal megkezdték a debr. lovas-laktanya[17] közelében a hét folyamán teljesen elkészült."[18] *(DNÉ, 1891.)* Kezdetben Rössler–Berger–Horváth,[19] majd Berger–Horváth[20] téglagyárként említik. Egy 1904-es nyilvántartás szerint Berger Jenő és Horváth János Első Debreczeni Téglagyár Társasága fali-, burkoló téglát és fedélcserepet gyártott. *(MV, 1904.)* A gyár 1895-ben 1,5 millió darab fali téglát állított elő. *(Edvi, 1896.)* Berger Jenő 1905-ös halála után Horváth téglagyárként volt ismert.

Szentes első műútját a Petőfi utcától a vasútállomásig Berger Jenő tervezte és építette 1889-ben keramittéglából. *(VL, 1896. és Szentes, 1928.)* Ma már ezt az utat is aszfaltburkolattal látták el. Az eredeti műút emlékére néhány helyen, az út szélén, illetve terelőszigetnél keramittégla díszíti az utcát.

Berger Jenő 1897 elejére elkészítette a Széchenyi utca végére elképzelt debreceni nyári színkör tervét, amelyet úgy tervezett meg, hogy az cirkusszá is átalakítható legyen.[21] *(PN, 1896.)* Gyűjtést is indítottak, amely során 1898 elejére 39.000,- forint gyűlt össze. Miután a színkör nem valósult meg, az összegyűjtött összeget a debreceni városi színház átalakítására használták fel. *(PH, 1898.)*

A kereskedelemügyi minisztérium Berger Jenőt a kőműves-, kőfaragó- és ácsmesteri szakmák vizsgabizottságának tagjává nevezte ki. Ezt a tevékenységet több éven keresztül, 1893 és 1904 között végezte. *(BK, 1893.)*

A Szabadalmi Hivatal 11449. lajstrom számon fogadta el Berger Jenő „*Alágyújtó fadarabokból*" találmányát, ami a tűzgyújtást olcsóbbá, biztonságosabbá és könnyebbé tette. *(SzL, 1898.)* Egy másik szabadalmát „*Befogó-szerkezet czirok- és más hasonló seprűkhöz*" címmel fogadták el 33988. lajstrom számon; ez a gyártási folyamatot könnyítette meg. *(SzL, 1904.)*

*

Berger Jenő munkássága korai halála miatt nem tudott kiteljesedni, több elnyert munkáját nem tudta megvalósítani. Az általa tervezett épületek nagyrészt eklektikus stílusban készültek, amelyek ma is meghatározók Debrecen és más városok utcaképében. De szecessziós, illetve klasszicista stílusú épületek is bizonyítják sokoldalúságát. Nevét nem őrzi Debrecenben egyetlen felirat vagy emléktábla sem, pedig a meglévő tizenegy debreceni épülete közül három országos, hat helyi

[17] A Kishegyesi úti egykori honvéd katonai laktanya (Nyúzó Kaserne) (Csákvári Sándor szíves közlése)

[18] Mivel Horváth János tulajdona volt a Belső legelő 457. és 458., így itt építhették fel a téglagyárat.

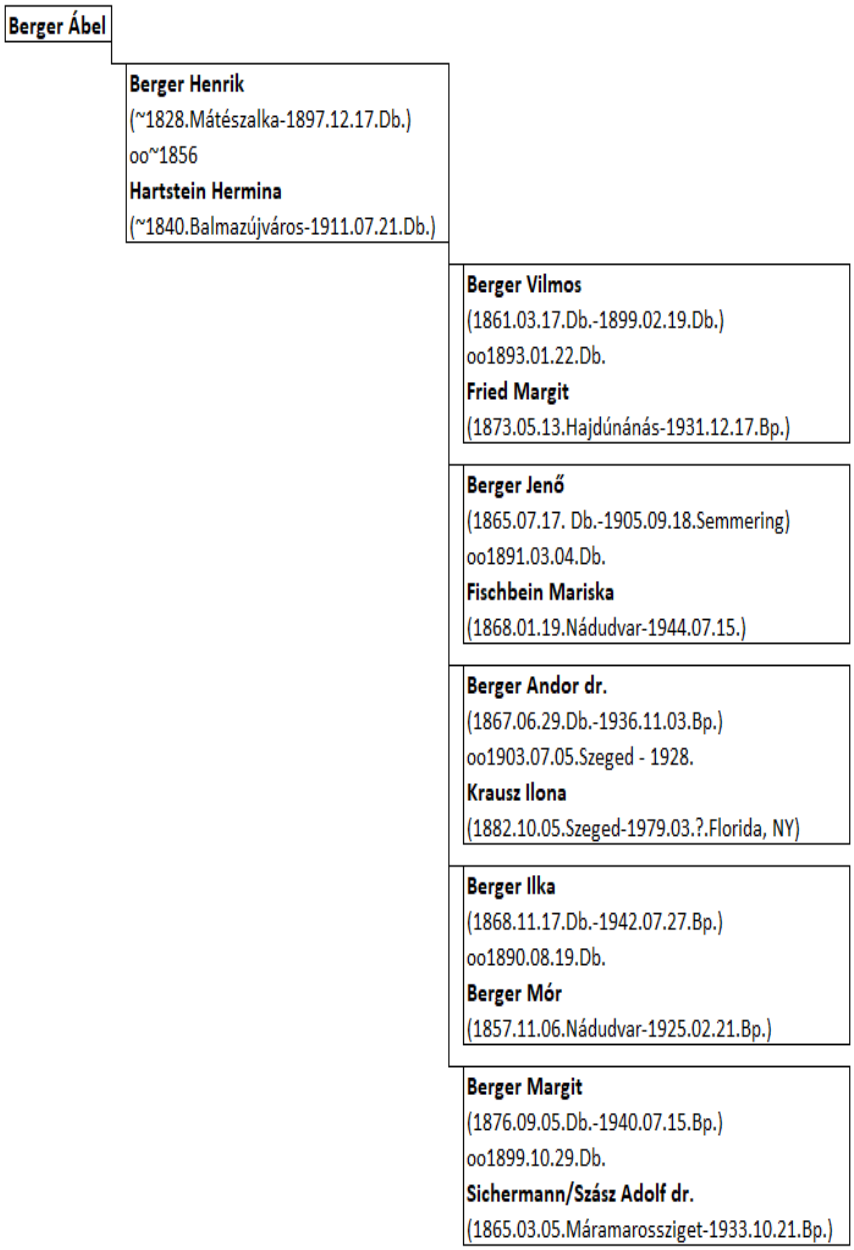
[19] Több helyen hibásan Berger Andort nevezik meg tulajdonosnak; ő csak később foglalkozott téglagyártással.

[20] Rössler Richárd 1900-ban Kassára távozott, ahol városi főmérnöknek választották.

[21] Korábban, 1888-ban a Gregersen–Fischer budapesti cég, majd 1889-ben Horváth János debreceni építész is tervezett egy-egy épületet a színkör számára, de egyik sem valósult meg.

védelem alatt áll. A fentebb említett városokban található épületei mind helyi védettek.

Berger családfa

Forrásjegyzék

A Város, 1906. április 6. 1.
Anyakönyvek – www.familysearch.org
Bejelentési ív a népesség és háziállatok számlálására 1869. (1170/V) alapján (civisgis-tory.hu)
BFL = Budapest Főváros Levéltára – BFL VII.193 1905 9
BK = Budapesti Közlöny, 1893. június 24. 1.
Czeglédi Zsolt (fotó)
Debreczen belsőségének házjegyzéke 1910. Debrecen, 1910.
Debreczeni Képes Kalendáriom, 1901. 98.
Déri Múzeum
DNÉ = Debreczen-Nagyváradi Értesítő, 1891. július 5. 2., 1892. május 29. 3., 1892. október 16. 3., 1892. november 13. 1. és 1894. július 8. 3.
DH = Debreczeni Hírlap, 1894. november 12. 5. és 1895. szeptember 5. 4.
Edvi Illés Sándor: A magyar királyi államvasutak és az üzemükben levő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai 2. Budapest, 1896. 18.
E-ÖRÖKSÉG (www.oeny.hu/oeny/eorok/public/map)
E-ÖRÖKSÉG1 M 10994–19192/2001, M 10994–19193/2001, M 10994–16921/2001
E-ÖRÖKSÉG2 M 10992–5247/2000
E-ÖRÖKSÉG3 M 1800–5271/1958
Értesítő = A Debreczeni Ref. Főgymnasium Értesítője. 1880–1881. Debrecen, 1881.
ÉSz = Építészeti Szemle, 1896. december 31. 284.
Gellér Ferenc: Pásti utcai ortodox zsinagóga. In. Debreceni Városközpont Magazin, 2017. május
Gyászjelentések:
dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/663648 és
library.hungaricana.hu/hu/collection/debreceni_refkoll_nagykonyvtara_gyaszje-lentesek/
Harangi Attila–Löki Viktor: Debreceni cívisházak és lakóik nyomában. Debrecen, 2022. 95–99.
HBML = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának iratai
HBML1 XV.12.-R.665.
HBML2 IV.1405. 649.k. 11141.
HBML3 IV.1406/k. 18.d. 17.
HBML4 IV.1405. 1126/1880 és XV.12.-R.995/1–5.
HBML5 XV.12.-R.752/1–3.
HNVÖ = Hajdúnánás Városi Önkormányzat Képviselő-testületének 13/2018. (VI.29.) önkormányzati rendelete
Horváth = Horváth Péter: Helyi védett épületek leíró kartonjai. DMJV PH Mikrofilmtár
HVÖ = Hajdúszoboszló Város Önkormányzata Képviselő-testületének 5/2019. (III. 21.) önkormányzati rendelete
Klein Rudolf: A debreceni zsinagógák. In. Múlt és Jövő, 1994/1.
KLVMK = Kéky Lajos Városi Művelődési Központ honlapja (nanasvmk.hu)
Körrendelet 129 46291/V.sz. In: Rendeleti Közlöny, 1896. augusztus 13. 183.
KVÖ = Kisújszállás Város Önkormányzata Képviselő-testületének 15/2021. (XII.22.) önkormányzati rendelete
KVÖ1 = 7. KHV 2179/4

KVÖ2 = 8. KHV 2209
Mikrofilmtár = Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Mikrofilmtár dokumentumai
MMÉE = A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője, 1894/1. 8.
MTT = A Magyar Történelmi Társulat névkönyve. Budapest, 1904. 53.
Műegyetem = A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1888/1889. tanévre. Budapest, 1889. 46.
MV = A magyarországi ipartelepek névjegyzéke iparágak szerint rendezve. In. Magyar Vaskereskedő, 1904. december 22. 126.
„Negyvennyolcz” 1904. június 12. 5.
ÖKR = DMJV Önkormányzata közgyűlésének 22/2024. (VIII. 29.) önkormányzatirendelete 1. sz.melléklet
Papp József: Debrecen építészete a századforduló évtizedeiben. In. Debreceni Szemle, 2018/1
Papp József: Debrecen város birtokkatasztere. Debrecen, 1997. 74.
Papp József: Debrecen zsidó építészete Adalékok a zsidóság debreceni letelepedésének történetéhez. In. Debreceni Szemle, 2015/4. 340–341.
PH = Pesti Hírlap, 1888. december 22. 10. és 1896. szeptember 24. 8. és 1898. március 19. 6.
PM = Pesti Napló, 1896. november 12. 6.
RK = Rendeleti Közlöny, 1895. december 31. 285.
Sírhely adatok – debrecenizsidotemeto.erda.hu
Szentes. (Szerk. Nagy Imre) Budapest, 1928. 134.
SzL = Szabadalmi leírás 1898. június 15. és 1904. október 2.
Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára
UDFU = Uj Debreczeni Friss Ujság, 1901. február 26. 3.
Új Judit (fénykép)
UV = Uj Világ, 1939. július 27. 5.
Verseghy Ferenc Könyvtár, Kisújszállás
Virányi Zsolt: Hajdúszoboszló épített öröksége, műemlékei. In. Bocskai István Múzeum évkönyve II. Hajdúszoboszló, 2015. 311.
Virányi Zsolt: Széchenyi u. 21. szám alatti, 8759 hrsz-ú ingatlan utcafronti részére felépített lakóépület Széchenyi utcai (déli) homlokzatának helyi védelem alá helyezéséhez szükséges építéstörténeti szakértői dokumentáció. 2023.
Virradat, 1944. január 24. 3.
VL = Vendéglősök Lapja, 1896. június 5. 8.
VU = Vasárnapi Ujság, 1896. április 5. 218. és 1896. május 3. 288.
Zelizy = Debreczen sz. királyi város egyetemes leírása. (Szerk. dr. Zelizy Dániel) Debrecen, 1882. 724.